

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická Fakulta

Katedra Sociologie

Bakalářská práce

Veronika Cieslarová

Rodina a delikvence mládeže

Family and the Juvenile Delinquency

Praha 2009

vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Buriánek CSc.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne...

podpis:

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce, doc. PhDr. Jiřímu Buriánkovi, za pomoc a cenné připomínky v průběhu její přípravy.

Anotace:

Předmětem této bakalářské práce je analýza vlivu rodinného prostředí a kontroly rodinou na potencionální delikvenci mládeže. V první části se autorka snaží popsat různé teoretické koncepce s tématem související s cílem uvedení do problematiky. V analytické části je předmětem zhodnotit rodinný vliv a popsat faktory, které se na možné delikvenci podílejí. Analýza byla provedena na základě dat shromážděných v rámci výzkumu ISRD 2, který proběhl v České republice na přelomu roku 2006 a 2007.

Abstract:

The subject of this thesis is an analysis of the influence of the family environment, characteristics of the family and social control which is provided by the family, on the juvenile delinquency. In the first part the author tries to describe different theoretical conceptions connected with the subject. In the analytical part she evaluates the family influence and describes factors which cause the delinquency. The analysis was based on the datas from the research ISRD 2 which were taken at the end of the year 2006 in the Czech Republic.

Klíčová slova:

**Rodina, Delikvence, Kriminalita, Dítě, Mladistvý, Mládež, Riziková mládež,
Self-report Study**

Obsah:

1. ÚVOD A STRUKTURA PRÁCE.....	6-7
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	8-22
2.1 Delikvence mládeže.....	9
2.1.1 Rodina a delikvence mládeže.....	9-10
2.1.2 Sankce a možnosti intervence u dětí a mladistvých.....	11-13
2.1.3 Prevence delikvence mládeže.....	13
2.2 Kriminalita mládeže v České republice.....	14-16
2.3 Teorie sociálních deviací v kontextu rodiny a její funkce.....	17
2.3.1 Teorie diferenciální organizace.....	18-19
2.3.2 Teorie sociální kontroly.....	19-20
2.3.3 Teorie labelingu.....	20-21
2.3.4 Soudobé trendy v kriminologii a přístupu k delikvenci mladistvých.....	22
3. ANALYTICKÁ ČÁST.....	23-42
3.1 Popis výzkumu a datového souboru.....	23-24
3.2 Rodina a její vliv na delikvenci ve výzkumu ISDR 2.....	25
3.2.1 Struktura rodiny.....	25-27
3.2.2 Vztahy s rodiči.....	27-28
3.2.3 Čas, který tráví rodiče s dětmi.....	28-30
3.2.4 Informovanost rodičů o tom, s kým se stýká jejich dítě.....	30-33
3.2.5 Těživé životní události.....	33-38
3.2.6 Důležitost názoru rodičů a jejich hodnocení	39-42
4. ZÁVĚR.....	43
Seznam použité literatury a zdrojů.....	44-46
Přílohy.....	47-52

1. Úvod a struktura práce

Problematika delikvence mládeže, stejně tak jako každý fenomén společnosti, je velice složitá a je třeba ji studovat z kontextu dané společnosti a jednotlivých aktérů. Ve společnosti je velice důležitá sociální kontrola, ať již formální (soudy, policie apod.) či neformální (rodina, škola apod.). Právě tato neformální sociální kontrola, kterou v průběhu rané socializace zprostředkovává rodina, je hlavním předmětem výzkumného zájmu této bakalářské práce. Rodina je téměř obligatorně zastoupena v teoriích kriminálního chování mládeže jako významný činitel. Na výskyt delikvence zejména v oblasti bagatelních deliktů mají nepochybně vliv specifika spojená s psychickým, sociálním a mravním vývojem jedince v průběhu dětství. Určité porušování norem je přitom považováno za normální chování jedince v rámci překonávání jednotlivých fází vývoje, v nichž se formuje mimo jiné i schopnost sebeovládání, sebekontroly. Je ale důležité připomenout, že příčiny delikvence není možné vidět pouze z deterministického hlediska. Podle tohoto hlediska je jedinec zmítán okolnostmi a v podstatě nemá na své chování vliv. Z deterministického hlediska zkoumáme pouze příčiny, které jsou vzdáleny od samotného delikventního činu. Jak uvádí Travis Hirschi, tyto příčiny mohou být silou, která produkuje delikvenci, mohou se stát prostředkem k prevenci delikvence, ale pro mnoho vědců jsou jen faktory s delikvencí související. Tyto příčiny delikvence jsou faktory, které oslabují efektivitu kontrolujících institucí a svědomí pachatele. Neznamenají, že jedinec se musí stát delikventním, ale mají vliv na pravděpodobnost, že bude vystaven svodům delikventní čin spáchat. Je to právě jedinec, který se rozhoduje a hodnotí, jestli to, co získá, je výhodnější než možné následky. Správně socializovaný jedinec bude mít větší zábrany podlehnout pokušení, protože si uvědomuje nejenom vnější kontrolu a možné sankce, ale zároveň má zvnitřněnou sebekontrolu.

(podrobněji viz Hirschi, 1977 : 322-341)

Primárně tedy budu vycházet z teorie sociální kontroly, která se stala hlavním zdrojem výchozích poznatků pro analýzy rodinného vlivu. V první části této práce bude mým cílem představit teoretické koncepce, které se podstatněji zabývají vlivem rodinného prostředí na delikvenci mládeže, dále se budu věnovat úvodu do možností intervence a prevence.

Samostatná kapitola pojednává o kriminalitě mládeže v České republice a nejnovějších trendech, které jsou u nás zaznamenávány.

Analytická část vychází z mezinárodního výzkumného projektu International Self-Report Delinquency Study (ISR2), který byl uskutečněn na základě zapojení katedry sociologie Filozofické Fakulty Univerzity Karlovy. Kapitola o rodině byla již publikována autorkou této práce ve spolupráci s Petrou Matúšovou v publikaci *Česká mládež v perspektivě delikvence*. (Podaná, Buriánek 2007). Cílem analytické části bylo zkoumat jednotlivé možnosti vlivu rodinného prostředí, charakteru a kontroly na delikvenci mládeže.

2. Teoretická východiska

2.1 Delikvence mládeže

Pojem delikvence se používá v různých souvislostech. V obecném slova smyslu pro činnost, porušující zákonné nebo jiné normy chování, způsobující ujmu jednotlivci či společnosti. Delikvencí, na rozdíl od pojmu kriminality¹, se rozumí i činnost, která nedosahuje stupně společenské nebezpečnosti trestného činu, či závadné chování mladistvých, kteří nejsou plně trestně odpovědní. V užším slova smyslu se tedy přednostně užívá pro označení trestné činnosti mládeže. V USA pojem delikvence také zahrnuje tzv. statusové delikty, tedy určité nevhodné chování pro další vývoj jako záškoláctví, kouření, konzumace alkoholických nápojů, úteků od rodičů apod. (podrobněji viz Kuchta, Válková a kol. 2005 : 267) Podle Greenwoodova modelu prediktorů u delikventního chování existuje pět základních kategorií navzájem provázaných, které mají vliv na delikvenci mládeže: rodinné charakteristiky, biologické a somatické vybavení, rodinné zkušenosti, signály predelikventního chování a kategorie příležitostí vrstevnických vztahů a zkušeností. (Kuchta, Válková a kol. 2005 : 279)

Delikvence mládeže vykazuje různá specifika odlišná od trestné činnosti dospělých. Je také často posuzována s větší mírou tolerance a nadějí na možnou nápravu a prevenci, kdy je třeba přihlídnout ke zvláštnostem psychického a sociálního vývoje této věkové kategorie. Ve většině případů se na trestné činnosti nepodílí jen jedinec sám, ale je součástí skupiny, která je ovlivněna danou situací, kdy převládá emocionální impuls nad rozumovým. Nemívá organizovanou podobu. Tato činnost často postrádá prvek plánování a adekvátní přípravu. Může se projevovat překvapivou a neúměrnou tvrdostí. („Děti bývají kruté.“) Také motivace pro trestnou činnost bývá rozdílná, dochází ke krádežím předmětů k momentální potřebě. Často předměty děti a mladistvé lákají, „líbí se“, jako motorčky, značkové oblečení apod. Výzkumy potvrzují, že mladiství² pachatelé mají často společnou celou škálu znaků jako

¹ Výskyt trestného chování, chování kriminálního.

² Pojmy *dítě*, *mladistvý*, *mládež* nejsou ustálené a pro různé státy platí jiná vymezení. V čl. 1 Úmluvy o právech dítěte je pojem *dítě* označením pro každou lidskou bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. *Mladistvý* označuje kategorii osob, které spáchaly trestný čin, jsou

dysfunkční rodina, opatrovnická péče, problémy ve škole, nízký sociální status, sociální a kulturní exkluze, nestrukturovaný volný čas, který není tráven s rodinou, nuda a potřeba se odreagovat, poruchy chování, drogová závislost apod. Trestná činnost mladistvých má také často epizodní charakter, jde o ojedinělé případy tzv. „jako z čistého nebe“ a v mnoha případech se postupem času společně s duševní zralostí delikventní tendence či dráha opouští. (podrobněji viz Bártíková 2001; Vodáková 1997 : 80-82)

2.1.1 Rodina a delikvence mládeže

Problematika vlivu rodiny na delikvenci je velice specifická a v průběhu let se neustále proměňuje společně s chápáním významu rodiny ve společnosti. Ve dvacátém století se mluví o konci tradičního rodinného modelu a nástupu rodiny tzv. rodiny postmoderní. Rodina ale stále zůstává primární v procesu socializace dítěte. Přesto je dítě často od raného věku vychováváno prostřednictvím jiných institucí jako jesle, mateřské školy, základní školy, zájmové kroužky, kde tráví více času než kdy dříve. Rodiče si budují vlastní kariéru a zákonitě nemohou věnovat tolik času svým dětem, které pak tráví čas u televize, internetu, se svými vrstevníky apod. Jedná se o tzv. „vyvlastnění rodičovské autority“. Tradiční rodina již nepředává zvyky, formy chování a jednání, ale je nahrazována specializovanými institucemi. (Možný 1999 : 133).

Z kriminologického hlediska je důležité zejména období dospívání, tedy období vzdorů, konfliktů v rodině, hledání vlastní identity, ale zároveň i chlubení a předvádění se. Často je toto období nazýváno *krizí identity*. V průběhu dospívání se snižuje vliv rodiny a nastupují do popředí vrstevníci a subkultury. S tím úzce souvisí i způsob trávení volného času, kterým mladí lidé disponují relativně v hojné míře. Mohou vznikat různé kontakty a příležitosti k delikventnímu chování. V této souvislosti se lze setkat se zajímavým pojmem „dvojitý život mládeže“, kdy jsou děti na jedné straně správně sociálně integrováni prostřednictvím své rodiny, plní všechny normy a obecná očekávání, ale na druhé straně ve

trestně odpovědné. *Mládeží* se většinou myslí osoby od narození do dovršení 18. roku. (Kuchta, Válková a kol. 2005 : 268)

volném čase mohou páchat trestnou činnost, často pod nálepkou „užívání si“. (Kuchta, Válková a kol. 2005 : 275)

V západních společnostech se rozlišuje *tradiční rodičovská koncepce*, kdy rodiče přenášejí svůj hodnotový systém a rozhodují co je špatné a co je dobré. Jako protipól existuje *liberální koncepce*, ve které se rodič nesnaží dítě ovlivňovat a pokud je to možné nechává mu volný prostor pro rozhodování. Oba dva přístupy mají svá pozitiva i negativa. Represivní rodiče můžou ve svých dětech vzbuzovat agresi a tendenci ke vzdoru spíše než liberální rodič, který se bude snažit pochopit potřeby svého dítěte. Na druhou stranu příliš liberální výchova může vzbudit pocity nezájmu a osamělosti. Často se přistupuje k tzv. *demokratické koncepci*, platí hodnoty rodičů, ale je ponechán prostor pro diskuzi (podrobněji viz Možný 1999 : 133-134). Někteří autoři, v souvislosti s možnou delikventní kariérou, vidí jako problematické, pokud je tato koncepce nekonzistentní, tedy když jeden rodič za něco trestá, druhý chválí, používají různé druhy trestů. Typickým projevem je také kritizování rozhodnutí druhého rodiče před dítětem. Tato tendence bývá uváděna také jako „rozštěpená dvojná vazba“ (podrobněji viz Matoušek, Kroftová 2003 : 44). To je podtrhováno, pokud rodiče nežijí spolu, jsou rozvedeni či je v rodině přítomen náhradní rodič.

V dnešní době se vyskytuje stále více rodin, kde se na výchově podílí jen jeden rodič a z velké většiny případů se jedná o matku. Výzkumy potvrzují, že chlapci, kteří nevyrostají s mužským vzorem mají větší sklon k delikvenci než tam, kde je otec přítomen.

Jak je uvedeno podrobněji dále, mají děti a mladiství (později dospělí) větší tendenci porušovat společenské normy a zákony pokud neprošli správnou socializací a nebyli rodiči vytrénováni k vnitřní disciplíně. Další charakteristiky dysfunkční rodiny jako rozvod, hádky, delikvence rodičů apod. jsou formy chování, které ovlivňují socializaci dítěte v negativním smyslu, primárně se tato práce věnuje nesprávné socializaci a nedostatečnému vytrénování vnitřní disciplíny, která bude určovat konformní chování respektující ustanovené normy.

2.1.2 Sankce a možnosti intervence u dětí a mladistvých

Smyslem *sankcí* by měla být podpora daného normativního řádu společnosti. Sankcí se v běžném pojetí označuje negativní intervence k potrestání porušení určité normy.³ Sankce se vykonává ve formě verbální, fyzické, ekonomické či politické. Émile Durkheim rozlišoval sankce *represivní*, jedinec je násilím donucen podřídit se platným normám a *restitutivní*, které berou v potaz perspektivu dalšího vývoje společnosti a ohled na danou situaci.

Podle současného právního řádu České republiky jsou mladiství trestně odpovědní až po dovršení 15 let. (Poslanci v roce 2008 schválili návrh ministra spravedlnosti Jiřího Pospíšila na nový trestní zákoník, jehož součástí je mimo jiné snížení trestní věkové odpovědnosti na 14 let. Nový trestní zákoník by měl nabýt účinnosti počátkem roku 2010.) Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá *provinění*. Do tohoto věku při spáchání trestného činu nemohou být jedinci stíháni, může jim být maximálně nařízena ochranná výchova v zařízení pro děti. To je ovšem velký problém, protože se často stává, že mladiství z těchto zařízení utíkají a na svobodě se dopouštějí další trestné činnosti. Jsou si také velmi dobře vědomi faktu, že nemohou být potrestáni. Mladiství starší 15 let, kteří se dopouští trestné činnosti pak často končí v diagnostickém ústavu, v případech závažných trestných činů a vražd pak i v psychiatrických léčebnách.

Dnešní struktura možností ústavní výchovy je tedy rozdělena na diagnostické ústavy pro děti, diagnostické ústavy pro mládež, dětské výchovné ústavy, dětské výchovné ústavy se zvýšenou péčí, výchovné ústavy pro mládež, výchovné ústavy pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí. Dítě se dostává do ústavní péče v případech, kdy rodina neposkytuje adekvátní výchovu a není možné realizovat jiné řešení. Do ústavní výchovy se dostávají i děti, které rodiče či jiné opatrovníky nemají, z chudých rodin, děti jejichž rodiče propadli drogám, či skončili ve vězení, ale paradoxně i děti z bohatých rodin, na které rodiče nemají čas a jsou tedy mnohem náchylnější sklouznout k delikventnímu chování. Stát v takovýchto případech využívá kurátory pro mládež. Jejich náplní práce je tedy pečovat o děti mladší 15 let, které spáchaly čin, který by byl u trestně odpovědného člověka považován za trestný. Dále o

³ Ačkoliv v sociologii se rozlišuje i tzv. pozitivní sankce, tedy posílení sociální normy prostřednictvím odměn.

mladistvé ve věku 15-18 let, u kterých bylo zahájeno trestní stíhání a také o děti a mladistvé, kteří mají opakované problémy jako útoky z domova, problémy s návykovými látkami apod. Kurátor pro mládež by měl spolupracovat s orgány trestního řízení. Vedle ústavní výchovy existuje možnost ochranné výchovy, která má zejména preventivní, izolační a resocializační charakter. Může být uložena dětem ve věku od dvanácti do patnácti let, pokud se dopustili trestného činu a mladistvým od patnácti do osmnácti let, ale bylo rozhodnuto, že ochranná výchova je v daném případě efektivnější a vhodnější než odnětí svobody. Ústavní i ochranná výchova se uděluje jen osobám mladším 18 let, ve výjimečných případech i devatenáctiletým. Ústavní i ochranná výchova je velice často oprávněně kritizována z různých důvodů, zejména pak z negativních následků a stigmatizování, které si mladý člověk po opuštění této „péče“ odnáší (podrobněji viz. Matoušek, Kroftová 2003).

Od ledna r. 2004 platí Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. V tomto zákoně je zahrnuta koncepce restorativní justice, kde prioritním účelem uložených sankcí má být obnovení narušených sociálních vztahů, začlenění dítěte nebo mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a předcházení protiprávním činům. Odnětí svobody a umístění do vězení je posledním stupněm a preferuje se užití alternativ a tzv. probačních programů (Hulmáková 2007 : 24).

V ostatních západních zemích, z důvodu negativního vlivu vězeňského prostředí zejména na mládež, je běžnou praxí dát přednost alternativním trestům. Jak uvádí Matoušek s Kroftovou (2003 : 179) v Americe se uplatňuje alternativní metoda ústavní péče v podobě „profesionálních rodin“, kam jsou mladiství na určitou dobu svěřeny. Často se mluví o vězení jako o „škole kriminality“, o kriminogenním působení věznic či o kriminální nákaze⁴, proto by měl být trest zvláště pro mladistvé důsledně zvažován, aby nedocházelo ke zbytečné recidivě. Pro mladé lidi je také důležité budovat si vlastní identitu, roli ve společnosti a společenský statut. V posledních letech se stále více diskutuje o smyslu uloženého trestu, jestli je efekt skutečně žádoucí a jestli nejsou náklady na jeho výkon zbytečně vysoké.

⁴ Zajímavým údajem nepochybně je, že v České republice je maximální délka odnětí svobody pro mladistvého deset let, naopak v Holandsku pouze jeden rok.

V České republice se v devadesátých letech začaly provozovat různé rekvalifikační či učební kurzy, kde se jedinci mohou začlenit do učebního poměru, také je patrná snaha udržet pro vězně kontakt s okolním světem a zmenšit bariéru mezi vězni a dozorci. Nejnovějšími trendy jsou například terapeutické komunity, kde členové mohou aktivně zasahovat do rozvrhu ve vězení či otevření věznic pro „specialisty“ zvenčí, kteří pořádají různá terapeutická sezení, kroužky, cvičení apod. Všechna tato opatření se primárně uskutečňují v zájmu společnosti, aby se tímto způsobem co nejlépe připravili na návrat do „normálního života“.

2.1.3 Prevence delikvence mládeže

Z hlediska delikvence mládeže se prevence rozlišuje na primární, sekundární a terciární. Za nejvýznamnější prostředek se považuje právě výchova v rodinách a ve školách. Zde se velice významně zapojuje stát prostřednictvím své sociální politiky (podpory pro sociálně slabší rodiny apod.). Na druhou stranu zůstává otázkou, do jaké míry má vliv na stupeň kriminality trestní politika. Do jaké míry ovlivňuje potencionální delikventní chování hrozba délky trestu, rychlost a neodvratnost potrestání, zvláště u deliktů páchaných mladistvými, které jsou z větší části uskutečněny pod vlivem momentální situace, emocí. Primární a sekundární prevence by se měla zaměřit nejenom na „absenci sociálně patologických jevů“, ale také na „prezenci sociálně příznivého chování“. Prevence „ (...) je nemyslitelná bez ohledu na hodnotovou orientaci dětí, bez podpory alternativních životních programů, odklánějící děti od rizikového stylu života, který by mohl vést k jejich společenské degradaci.“ (Matoušek, Krofotvá 2003 : 267)

Prevence delikvence mladistvých se může také přímo provádět v rodinách a to formou programů určených pro rodiče prostřednictvím terapeutických a poradenských služeb. Od sedmdesátých let fungují v Evropě a Americe tzv. školy pro rodiče, centra pro podporu rodin, které začnou s intenzivním preventivním programem od období raného dětství. Také se praktikují programy „návštěvy domů“ v kriminalitou ohrožených rodinách a snaha o prevenci přímo na klinikách, kde v odborné péči je nejenom delikvent, ale také rodina ve které pachatel vyrůstá.

2.2 Kriminalita mládeže v České republice

Vývoj kriminality po roce 1989 byl ovlivněn množstvím skutečností. Svou roli sehrál nový trestní zákoník, který dekriminlizoval řadu činů, považovaných komunistickým režimem za trestné a zároveň zahrnul nové chování, dříve nekriminlizované. Vliv měla i demografická situace, kde naopak od roku 1993 je možné vysledovat pozvolný pokles počtu mladistvých vzhledem k celkovému počtu obyvatel na území ČR. (U věkové kategorie dětí v české populaci je tento pokles zaznamenán již od roku 1989⁵.) Spolu s otevřením hranic přichází množství migrantů a kvete nelegální obchod.⁶ Tradiční rodinné hodnoty začínají být odmítány a v situaci, kdy je tzv. všechno možné, jedinec získává nebyvalou svobodu pro své jednání. Po letech komunistických represí, je hranice vnímání zákonných norem značně snížena. V novém uspořádání se začíná zvyšovat nezaměstnanost, která výrazně postihuje i mladou generaci. To s sebou přináší řadu patologických forem chování. Mladí lidé se snaží aspirovat na pozice, které jsou ve skutečnosti neadekvátní jejich možnostem. Z médií a informačních prostředků mají možnost sledovat okolní svět, úspěchy a kariéry ostatních, což plodí frustraci a tendence k delikventnímu chování. Tato situace není charakteristická jen pro Českou republiku, ale i pro ostatní země a bývá uváděna jako celosvětový problém.

Po roce 1990 došlo k nárůstu počtu dětí a mladistvých, které byly vyšetřovány Policií ČR. Trend kulminoval v roce 1996 kdy nárůst dětských pachatelů oproti roku 1989 byl o 178%, nárůst mladistvých pachatelů se zvýšil o 138%. Od roku 1996 se situace zmírňuje, došlo k poklesu o 29% u dětí a o výrazné zlepšení o 80% u mladistvých v počtu vyšetřovaných osob.

Na celkové kriminalitě se děti a mladiství podíleli v roce 2001 ze 6,8% z celkového počtu osob odsouzených za trestný čin.⁷ Děti jsou nejčastěji postihovány za krádeže vloupáním (15% z celkového počtu dětských pachatelů), poškozování cizí věci - zejména sprejerství (10%), za krádeže věcí z automobilů (6,5%). Za násilnou trestnou činnost bylo stíháno 11% mladistvých. V České republice většina mladistvých odsouzených za trestný čin

⁵ Zdroj Kuchta, Válková a kol., 2005 : 282

⁶ Uvádí se také problematická srovnatelnost se statistikami zpracovanými před rokem 1989.

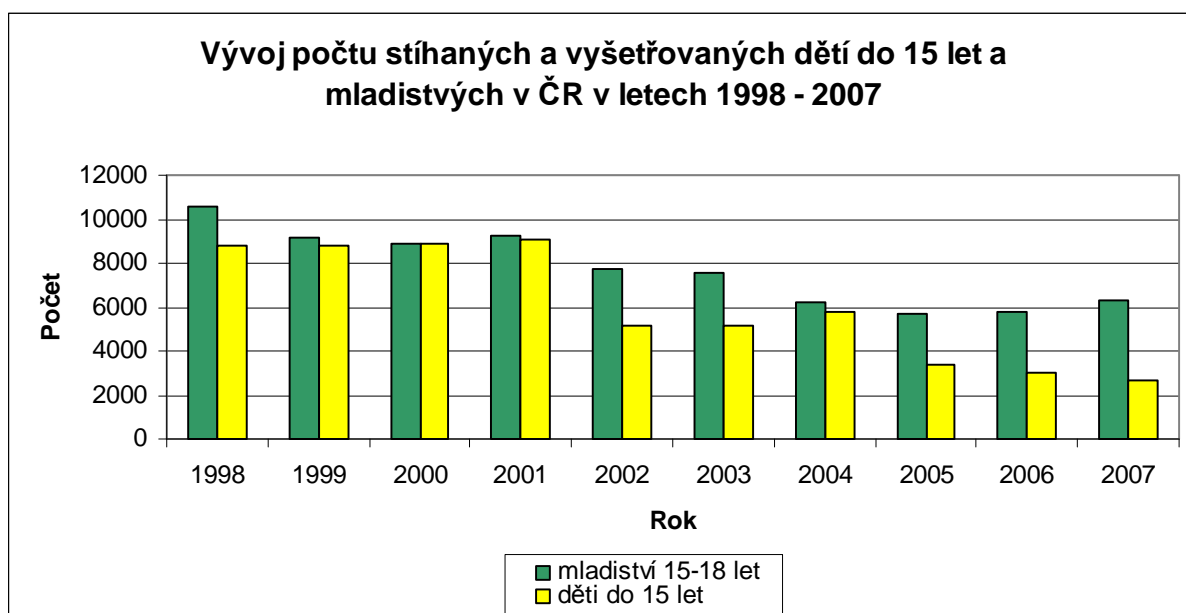
⁷ Pro ilustraci v roce 1993 bylo z celkového počtu odsouzených mladistvých 14,8% .

dostává podmíněný trest. Ostatním jsou ukládány nepodmíněné tresty odnětí svobody či peněžité tresty (Bártíková 2001; Holas, Večerka 2007).

V roce 2007 podíl dětí ve věku do patnácti let stagnoval na 2,1% a obdobně podíl mladistvých ve věku od patnácti do osmnácti let na 4,9%. Mezi objasněnými trestnými činy převládají majtkové trestné činy a krádeže prosté. U mladistvých došlo ke zvýšení spáchaných násilných trestných činů, loupeží, úmyslných ublížení na zdraví a vražd. Evidovány byly dvě vraždy. Tato trestná činnost je doprovázena vysokým stupněm brutality. Vyrůstajícím problémem je tzv. šikana, kdy si děti své delikty natáčejí na videa a prezentují například na internetu.

Následující graf zachycuje trendy vývoje počtu stíhaných a vyšetřovaných dětí a mladistvých od roku 1998 do roku 2007.

Graf 1:

Zdrojem jsou oficiální statistiky Ministerstva vnitra České Republiky (<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2008/verejnyporadek/zprava08.pdf>)

Státní zastupitelství uvádějí, že pokles ke kterému došlo v roce 2002 (-42,6%) nebyl způsoben pouze zvýšením věku delikventů, ale také se zřejmě projevila opatření na úrovni kontrol prováděných policií a zvýšený dozor státních zástupců při přezkoumávání případů podezření

z trestného činu dětí do 15 let. Často nedochází k evidenci z důvodu věku pachatele, posuzuje se závažnost činu, došlo ke zvýšení škody nikoli nepatrné na 5000 Kč. Je třeba také brát v potaz, že statistiky nahlášené kriminality jsou nedostatečné a neposkytují adekvátní informaci o problematice. Tzv. latentní kriminalita (skutky které nikdo neohlásil) je mnohem četnější než kriminalita oznámená, zvláště u mladistvých pachatelů, kde také jen určitá část je objasněna natolik, aby pachatel mohl být identifikován. Jedná se ale zejména o bagatelní delikty na samé hranici trestného činu, těžší delikty se oznamují častěji. Stupeň ochoty občanů hlásit trestnou činnost závisí také na aktuálních náladách ve společnosti, na politické situaci apod. „Rozsah kriminality je třeba hodnotit s ohledem na věkovou strukturu příslušné populace; jenom tak získáme obraz o tzv. úrovni kriminality.“ (Matoušek, Kroftová 2003 : 145)

2.3 Teorie sociálních deviací v kontextu rodiny a její funkce

Stejně jako vývoj sociologického pohledu na sociální deviace, který je určován danou dobou a jejími charakteristikami, tak i funkce, která je rodině v této problematice přičítána, prodělala zásadní vývoj. Různé teorie zabývající se touto problematikou vidí roli rodiny z odlišných úhlů a snaží se z různých hledisek popsat, které faktory rodinného prostředí mají na delikvenci nejvýznamnější vliv. Počátkem vlivu evolucionismu v devatenáctém století začala pozitivní kriminologie za příčinu delikventního chování považovat vrozené lidské vady a jedinci, kteří jsou takto postiženi se „nacházeli“ na nižším stupni evolučního vývoje než ostatní. Tento směr byl ve dvacátém století zavrhnut, i když určité tendence o obnovení se projeví v tzv. biokriminologii, která zkoumá fyzické aspekty psychologických poruch a onemocnění. V psychologických a biologických teoriích je deviace úchylnou a deviant je považován za abnormálního. Rozhodující faktor který deviaci vyvolá, je právě lidská psychika. Zkoumají se emocionální poruchy, nedostatečná socializace, deprivace, agresivita. Biologické a sociální prostředí je považováno za sekundární faktor. Naopak sociologické studie považují vliv společnosti za hlavní příčinu delikventního/konformního jednání. Sociologické pojetí může navazovat na psychologické a biologické teorie a zabývat se etologií zločinu, tedy proč a jaké sociální síly delikventní jednání zapříčinily. Rozhodující zdroj porušování sociálních norem vidí ve společnosti – normativní přístup (teorie anomie, strukturální a subkulturní teorie deviací, teorie sociální dezorganizace, teorie sociální kontroly a teorie sociálního učení) nebo se zaměřit primárně na pravidla, která jsou porušována, na samotné definování pojmu deviace, proč je určité chování odsuzováno a proč jsou určité osoby a rysy tradičně spojovány se stigmatizací. Zde se jedná o relativistický pohled na sociální deviace (podrobněji viz Komenda 1999 : 291-293).

2.3.1 Teorie diferenciatní organizace

Jedním z autorů, kteří viděli v malých intimních skupinách význam, byl Edwin Sutherland, žák Chicagské školy. Jedinec se v primární skupině učí svému chování (zde delikventnímu), dochází ke kulturnímu přenosu prostřednictvím *procesu sociálního učení*

(kdo nepřišel do styku s deviantním chováním ani tohoto chování nebude schopen). Dostává se mu interpretace zákonů dané společnosti. Záleží na tom, jak je chování v dané skupině interpretováno, zda jako dobré či špatné. Delikventní jednání je pak determinováno obecným kontextem sociální organizace. Tedy i chlapec z dobré rodiny se může stát delikventem prostřednictvím svých kamarádů a vrstevníků. Také Albert Bandura, představitel psychologického proudu považoval sociální učení za jeden z hlavních faktorů strukturování osobnosti. Sociální učení rozděluje do dvou fází. Nejprve dochází k imitaci chování dospělých a později k identifikaci, kdy se dítě naučí různým formám chování a poté vytváří nové. To se potvrdilo ve výzkumech o násilí v rodině, ale i na pozitivním vlivu harmonického a šťastného rodinného prostředí (podrobněji viz Komenda 1999 : 124-125).

Koncept významný ve vztahu k rodině je také *teorie kulturního přenosu*, která uvažuje, že deviantní chování je naučeno stejným způsobem jako chování konformní. Paradigma kulturního přenosu vychází z předpokladu, že člověk se může stát deviantním od narození přejímáním vzorů, a to nejprve zejména vzorů rodičovských, příbuzenských a později ze sousedství a od vrstevníků. Toto učení probíhá prostřednictvím interakce s jinými lidmi v určitých subkulturách, v nichž je považováno za normální.

Tato tvrzení doplňuje výklad akcentující *kognitivní kulturní kapitál*. Rodiče dětem předávají kognitivní potenciál tím, jaké prostředí jim vytváří. Už samotný fakt, že se rodiče o děti starají, u nich zvyšuje budoucí potenciál a rozvíjí jejich sklony k určitému jednání.

Zajímavou alternativou k vysvětlení určitého typu delikvence dané nedostatečnou pozorností zejména ze strany rodiny je koncept substitučních deliktů⁸. Z tohoto hlediska nedochází k delikvenci z důvodu samotného činu a prospěchu z něho, ale k zisku určitého substitutu, jako je snaha přilákat na sebe pozornost. Jedinec může svým deliktem okolí trestat za nedostatek či odmítnutí citových vztahů, pachatel se snaží o reakci okolí na svou osobu. Na příklad „substituční toulání“ kdy se jedinec nechce v pravém slova smyslu vzdálit od rodiny či blízkých, ale naopak se touto cestou přiblížit, „substituční krádeže“ apod. Nejasná motivace

⁸ Konceptem se zabývá PhDr. Vladimír Balašík ve svém příspěvku „Opomíjený typ dětských deliktů“; In: Vraspír, Miloš: Sborník přednášek z 1. celosvětového semináře v rámci cyklu Hledáme lék na dětskou kriminalitu

k takovému jednání v sobě skýtá rizika nepochopení problému a nebývá postihnuta pravá příčina. „V dalším vývoji pak nezřídká dochází k postupnému vyhasínání vyšších citově sociálních potřeb a cílem deliktů pak zůstává pouze přímé a vědomé uspokojování potřeb egoistických.“ (Vraspír 1993 : 20)

2.3.2 Teorie sociální kontroly

Teorie *sociální kontroly* vychází primárně z premisy, že člověk je konformní, protože v sobě nosí zvnitřněnou sociální kontrolu či tzv. samokontrolu. Tato teorie si klade si otázku, proč se deviantního chování dopouští jen malá část jedinců, když teoreticky je motivace pro páchaní deviace tak silná. Nedevariantní chování je v této teorii vysvětlováno skrze dobré připoutání ke společnosti, zakotvenosti ve vztazích (social bonds) a také schopností odolat síle okamžiku deviantní čin spáchat. (Gottfredson, Hirschi 1990 : 87) Zde hraje nejdůležitější roli kvalita rodinného prostředí a schopnost rodičů děti správně socializovat. (Na správnou socializaci může negativně působit samotná deviace rodičů, přítomnost pouze jednoho z rodičů, větší počet dětí v rodině⁹, pracující matky.) Významné je, zda je jedinec schopen se svojí rodinou identifikovat a později ve svém životě se stále k rodině vztahovat. Dítě, které má pevnou vazbu na rodinu, bude brát ve svém jednání na ni ohled, bude zvažovat, jaké důsledky by deviantní jednání mohlo přinášet, má menší sklon určité normy překračovat. Jedinec musí být zvyklý na rodičovskou kontrolu. Jestliže v dítěti nebyl dostatečně vzbuzen respekt k rodičovské autoritě, může ji později hledat zprostředkovaně. Důležitou roli pak hraje i vazba na společnost, kdy jedinec investuje čas a energii do určitých aktivit, a tedy pokud by chtěl jednat deviantně, musel by brát v potaz, že dojde ke zničení jím vybudované perspektivy. Tato vazba se právě utvrzuje ve vhodném trávení volného času, kdy si vytváříme sociální síť kontaktů, učíme se vhodné mluvě a celkově se stáváme částí určité společnosti, jejíž blaho se potažmo stává naším prospěchem. Pokud jsme schopni takto vhodně trávit veškerý svůj volný čas, nemáme pak již podle teorie sociální kontroly čas na deviantní

⁹ Zde se autorka domnívá, že více dětí v rodině naopak delikvenci může snižovat díky silným vazbám, které si sourozenci tvoří mezi sebou. Ale je třeba, aby nebyla do delikvence zapojena celá rodina, klan, kde může docházet k imitaci.

chování. Tedy se jedná o správné začlenění do společnosti spojené s pocitem zodpovědnosti. Posledním důležitým faktorem je samotné přesvědčení každého o vhodnosti normy dodržovat. „To znamená, že jak devianti tak nedevidanti sice sdílejí společný hodnotový systém, liší se však mírou intenzity své „víry“ v tyto hodnoty.“ (podrobněji viz. Munková 2001: 60) Tuto vazbu, připoutání ke společnosti, začlenění a víru by právě měla primárně zajišťovat rodina. Důležitý je tedy dohled rodičů, intimita komunikace s rodiči či citová identifikace s rodiči. Opačným případem je člověk s nízkou samokontrolou, který je výsledkem absence socializace a disciplíny. Gottfredson a Hirschi (1990 : 89) v *teorii obecné kriminality*¹⁰ vymezují šest základních dimenzí nízké úrovně samokontroly a charakteristik kriminálních činů. Kriminální akty přinášejí okamžité uspokojení tužeb, jsou jednoduché a snadné, přinášejí vzrušení z riskantní situace. Jsou charakteristické ziskem, který nemá dlouhého trvání, nevyžadují plánování nebo speciální schopnosti. Jejich výsledkem bývá bolest způsobená obětí. Lidé s nízkou úrovní samokontroly mnohem více tíhnou k okamžitým požitekům, které sami o sobě nemají kriminální povahu jako je kouření, mají nedostatečné přátelské vazby k ostatním lidem, problémy ve škole, „nešťastná“ manželství a trpí špatnou ekonomickou situací. Jedná se o lidi žijící „tady a teď“, kteří nechtějí a nebo se nejsou schopni vyhnout pokušení (podrobněji viz Hirschi 1977).

2.3.3 Teorie labelingu

Další vlivnou teorií popisující dopad rodinného prostředí na delikventní chování mládeže, je *teorie labelingu*. Tento relativistický přístup¹¹ připisuje rodině roli tzv. významného druhého, jejímž prostřednictvím a interakcí si vytváříme naše já ve společnosti. Deviace je podle této teorie charakteristikou lidského jednání, tzv. nálepkou, tedy sdíleným významem, který byl určen v procesu interakce. Způsob našeho jednání je do určité míry ovlivněn očekáváním a představami, které jsou konstruovány naším okolím. Tyto představy a očekávání jsou tvořeny skrze různé indicie a informace, které o nás okolí má či je

¹⁰ Jedna z variant teorie sociální kontroly.

¹¹ Osoby nebo jejich chování je označováno jako deviantní pouze ve vztahu ke způsobu jak na ně reagují ostatní, tedy veřejnost, publikum.

odporovalo. Naše sociální identita je tedy nejenom tvořena naším skutečným já, ale i sociálním já, které je konstruováno pomocí charakteristik našeho statusu a rodinného prostředí, které dotváří tento obrázek. Jestliže si tedy jedinec vyslouží deviantní nálepkou, nemusí se jednat o objektivní charakteristiku jeho jednání, ale o vlastnost, která byla určena okolím (publikem). Instrukce sociální kontroly určují, co je a co není deviantní. Toto pojetí se také proměňuje v čase. Reakce na určité chování nemusí být vždy adekvátní, často je vystupňováno potřebami těch, co chování označí za „deviantní“. Rodina a její konkrétní postavení ve společnosti může být často producentem této nálepky pro své potomky ať již v souvislosti s deviací rodičů, špatným ekonomickým postavením, etnickou příslušností a dalšími charakteristikami. Nebo může svým rodinným charakterem jedince pro delikventní kariéru přímo předurčovat. Jak uvádí Munková (Munková, 2001 str. 84) někteří autoři se domnívají, že labeling produkuje sebe-naplňující se proroctví (chování je označeno za deviantní a ono se pak v důsledku deviantním skutečně stává).

2.3.4 Soudobé trendy v kriminologii a přístupu k delikvenci mladistvých

V dnešní době je patrná tendence integrovat jednotlivé teorie do jedné multipluralitní teorie a snaha o interdisciplinární přístup ke zkoumání sociálních deviací. Také snahy vysvětlovat kriminalitu z nedostatečné socializace, kde justice má zajišťovat nápravu (model ochrany) je dnes částečně upozaděna opětovným přístupem vidět v mladém delikventovi jedince, který se svobodně rozhodl pro své konání a je třeba ho uvěznit, dokud nedojde k jeho nápravě (model zadržení). Je to dáno nedostatkem trpělivosti ze strany společnosti, kdy náklady na prevenci se neustále zvyšují (Marešová, 2007 : 73). Jedním z rozvíjejících se přístupů je postmoderní kriminologie, kde těžištěm zkoumání je subjekt, který prostřednictvím užití jazyka vytváří sociální realitu. Podle tohoto přístupu jsou ti co ovládají „lingvistickou produkci“ konstruktéři povahy zločinu a způsobu jeho kontroly. Současné kriminologické diskursy by měly být nahrazeny novými, aby byl zrušen monopol a začaly být kriminalizovány méně průhledné přestupky, které poškozují společnost. Konstitutivní kriminologie, která se řadí do postmoderních přístupů, se zaměřuje na typy kontroly zločinu a

to, jak tato kontrola ovlivňuje samotný zločin. Lidé jsou aktéry a konstruují realitu kolem sebe, nejsou jen determinováni či vláčeni vlivem okolí. Zločin je diskursivně konstruován procesy jejichž aktérem je člověk. Kriminální chování je spoluvytvářeno „investicemi“ do zločinu (nejrůznější podívané o zločinu v médiích apod.) (podrobněji viz. Moulisová, 2007)

3. Analytická část

3.1 Popis výzkumu a datového souboru

Vybraný výzkum ISRD-2 (International Self-Reported Delinquency Study 2) navazuje na mezinárodní kriminologický výzkum delikvence mládeže ISRD. V roce 2006 se výzkumu ISRD 2 zúčastnila i Česká republika společně s dalšími 33 zeměmi. Výzkumným záměrem bylo podat zprávu o rozšíření a frekvenci delikvence mezi dětmi (mladistvými), kde dochází k prvním delikventním činům, získat informace o míře závažnosti tohoto chování, o vlivu školy, okolí, rodičů a učitelů a shromáždit data k možnému srovnání mezi zúčastněnými zeměmi.

Výzkum byl založen na metodě tzv. selfreportů, a postihoval nejenom delikventní a problémové formy chování, ale také sociodemografické informace, charakter rodinného zázemí, trávení volného času, postoje k násilí, vztah ke škole a k okolí bydliště, viktimizaci vybranými typy trestné činnosti apod. Tato metoda přináší pohled na delikvenci z odlišné perspektivy než policejní statistiky. Právě jednou z výhod je možnost postihnout nenahlášené či neobjasněné trestné činy (tzv. latentní kriminalitu) a také určité problémové formy chování (např. užívání alkoholu a drog, záškoláctví), které policejní statistiky nepostihují. Další výhodou přináší možnost ohodnotit právě tuto celou škálu vlivů jako věk, gender, etnikum, sociální postavení a zároveň míru sociální kontroly, životní styl a sociální vazby. Určitá omezení spočívají ve výpovědi mladistvých, kteří si nemusejí pamatovat veškeré své chování a nebo nechtějí odpovídat pravdivě, aby se nediskreditovali. (podrobněji viz. Steketee, Moll, Kapardis, 2008 : 16-17)

V České Republice probíhal sběr dat na školách od listopadu 2006 do března 2007 a zaměřil se na žáky 7. 8. a 9. ročníků (tedy na děti ve věku zhruba 12-15 let). Výběr byl učiněn na základě databáze škol v ČR, kterou pro tento účel poskytl Ústav pro informace ve vzdělávání.

Nejdříve byla vybrána škola, ve druhém kroku pak náhodně dvě třídy z této školy, kde proběhlo dotazníkové šetření. Výběr byl stratifikován podle typu školy (základní školy nebo

víceletá gymnázia) a regionů (NUTS2). Pro účely mezinárodního srovnání měst došlo k navýšení výběru pro Prahu (cca 700 respondentů) a pro jedno středně velké město (Plzeň, cca 500 respondentů); v tomto případě probíhal výběr jednodrokově náhodným výběrem tříd. Šetření proběhlo ve 160 třídách z 91 škol a konečný soubor obsahuje 3255 respondentů. Pro odhady měr prevalence delikvence v ČR jsou používána vážená data, která redukuje nad výběr pro Prahu a Plzeň, a velikost souboru tak klesne na 2283 jednotek.

Pro účely analýz byly ze základních proměnných získaných z dotazníku transformacemi vytvořeny souhrnné ukazatele delikvence. Jedním ze základních ukazatelů se stala proměnná *crmy2*, která značí spáchání alespoň dvou delikventních činů za poslední období (u většiny činů jeden rok; pouze u běžnějších činů jako požívání alkoholu, drog jeden měsíc). Za delikventní čin je pro účely tohoto indikátoru považováno: užití tvrdých drog, účast na skupinové bitce, nošení zbraně, úmyslné ublížení na zdraví, krádež tašky/peněženky, loupež, vyhrožování, vandalismus, krádež v obchodě, krádež auta/motorky, krádež kola, krádež z auta, vloupání do budovy, prodej drog/dealerství. Druhým souhrnným indikátorem důležitým pro další analýzy je proměnná *riskpre*, která představuje kombinaci dvou ze tří faktorů – konzumace alkoholu, užívání drog a záškoláctví - během posledního období. Proměnná *crmy2* je zde považována za základní ukazatel delikvence, proměnná *riskpre* je zde ukazatelem problémového chování.

3.2 Rodina a její vliv na delikvenci ve výzkumu ISDR 2

Dotazník ISRD 2 obsahoval řadu otázek zacílených na strukturu rodiny (zda respondent žije s vlastními rodiči, jen s matkou a jiným otcem apod.), na ekonomickou situaci rodiny (škála socioekonomického statusu rodiny, ale nepřinesla vypovídající hodnotu, otázky neměly v České republice dostatečně diferencující charakter a dalo by se tvrdit, že výsledek podporuje teorii o výskytu delikvence napříč třídami (Podaná, Buriánek 2007 : 24), na vztah či případné konflikty v rodině (zda a jakým způsobem respondent vychází s rodiči či jinými osobami v rodině přítomnými), na tíživé události s rodinou spojené. Výzkum primárně vycházel z teorií sociální kontroly a proto se zaměřil prostřednictvím sady proměnných na měření této kontroly ze strany rodičů. Teorie sociální kontroly rozeznává dvě možné dimenze. První tvoří nepřímá kontrola ze strany rodičů a jimi vytvořená vazba (zde otázky ohledně vztahu s rodiči, trávení volného času s rodiči a informace ohledně společných večeří), druhou pak přímá kontrola rodičů v podobě dohledu (zde otázky na to zda rodiče vědí s kým se dítě stýká, zda rodiče mají přehled o večerní aktivitě svého dítěte a stanovují dobu návratu). V závěru dotazníku se vyskytly také otázky na důležitost názorů rodičů pro respondenta v jeho chování a rozhodování, na hodnotové orientace dětí a jejich rodičů a také na dosažené vzdělání rodičů. Na měření zvnitřněné samokontroly, kdy respondent ve svém chování zohledňuje své blízké a pociťuje ke svému okolí zodpovědnost. Závěrečná sada otázek byla speciální částí, kterou obsahovala pouze česká verze ISRD 2.

3.2.1 Struktura rodiny

Z celkového počtu 2283 respondentů žije většina dětí v úplné rodině, tj. s oběma vlastními rodiči (71%). Potvrzuje se také tradiční český model, že většina dětí v neúplných rodinách (rozvod manželství, samoživitelé) zůstává v péči matky (11,5% dotazovaných) nebo žijí s matkou a jejím novým partnerem (11%). S otcem žije pouhé 1% dotazovaných. K tomuto trendu může přispívat i česká právní praxe, která upřednostňuje ve většině případů svěřit dítě do péče matky. Asi 3 % respondentů uvedla, že žijí nějaký čas s matkou a nějaký čas s otcem. Toto tvrzení může znamenat deklaraci střídavé péče o dítě, která je v České

republiky stále spíše raritou. Vzhledem k velmi subjektivnímu pojmání struktury vlastní rodiny u dětí se lze však domnívat, že volbu o částečném soužití s matkou a s otcem volili i ti respondenti, kteří jsou v kontaktu s oběma rodiči, přestože ve skutečnosti žijí pouze u jednoho z nich. Ostatní modely rodinného soužití byly zastoupeny pouze okrajově. Další analýzy dat byly proto provedeny pouze pro tři nejčastější modely rodinného soužití.

Tabulka 1: Vliv struktury rodiny na delikventní chování dítěte

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		
		ne	ano	Celkem
Struktura rodiny	oba rodiče	84,0%	16,0%	100,0%
	pouze matka	79,1%	20,9%	100,0%
	matka, otčím	75,9%	24,1%	100,0%
Celkem		82,5%	17,5%	100,0%

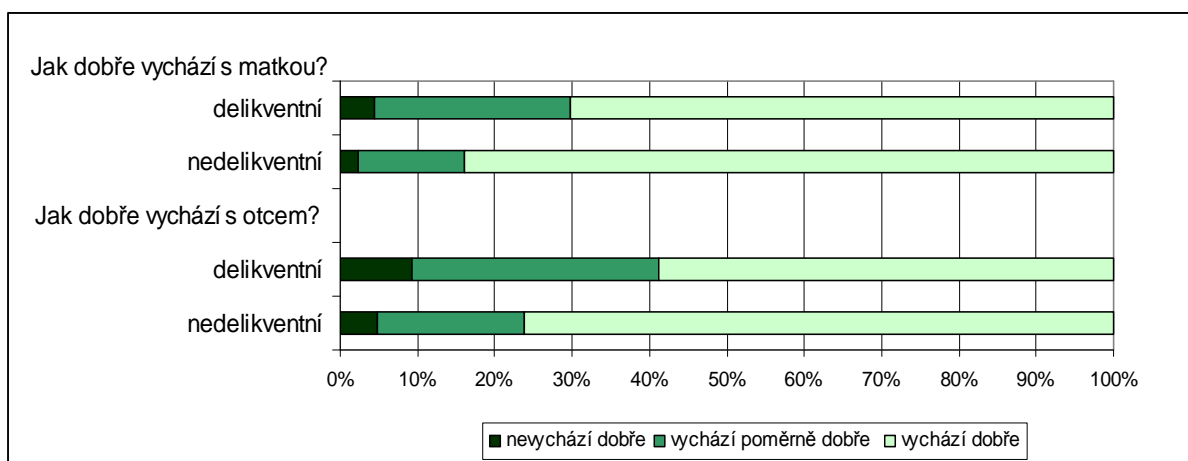
Z výše uvedených dat vyplývá, že děti, které vyrůstají s oběma rodiči, mají menší tendenci k delikventnímu chování. U dětí žijících pouze s matkou se podíl účasti na delikventním chování zvyšuje o 4 %. Osmiprocentní nárůst podílu dětí na delikventním chování oproti úplné rodině zaznamenáváme u dětí žijících s matkou a nevlastním otcem. Toto vysoké zastoupení dětí s delikventní zkušeností v rekonstituovaných rodinách může být zapříčiněno složitější adaptací dětí na novou autoritu v rodině, případně rozporem mezi starými a nově nastavenými normami rodiny. Celkový trend zvyšování delikvence u dětí v neúplných rodinách může být způsoben zvýšeným objemem zátěžových situací působících na dítě, které z takového soužití mohou plynout (rozvod, hádky mezi rodiči, sociální srovnávání s vrstevníky, postrádání mužského vzoru). Také závěry ISRD 1 potvrdily, že přítomnost vlastního otce ve výchově je velice důležitá a děti, které nemají mužský vzor v rodině mají větší tendenci k delikventnímu chování. Tento trend, ale také částečně vysvětluje zhoršená ekonomická situace rodiny jen s jedním rodičem. Naopak například v zemích severní Evropy,

kde je silný sociální stát je tato tendence menší. (podrobněji viz. Steketee, Moll, Kapardis, 2008 : 115)

3.2.2 Vztahy s rodiči

Jedním z faktorů, který může mít vliv na problémové či delikventní chování dětí, je vztah, jaký mají ke svým vlastním či nevlastním rodičům. Otázka na tento vztah byla v dotazníku zacílena konkrétně na ty dospělé, kteří žijí s respondentem v domácnosti, a pro případy, kdy s dítětem v domácnosti nežije žádný muž či žena byla nabídnuta odpověď „žádný muž/žena v naší domácnosti není“. Tím bylo zajištěno, že otázka poskytne relevantní informace pouze u těch dětí, které přichází s dospělým do každodenního kontaktu. Na otázky, jak si rozumí s mužem nebo ženou, se kterými žijí v domácnosti, nezávisle na tom, zda se jedná o vlastního či nevlastního rodiče, odpovídali žáci ve většině případů „dobře“. Rozdíly v tom, zda se jedná o ženu (matku) či muže (otce), se pohybovaly v rozmezí maximálně 13% (u odpovědi „dobře“), přičemž o něco lépe vycházejí děti vždy s matkou (či s ženou, se kterou žijí v domácnosti). S mužem, se kterým žije v domácnosti, vychází dobře 67,8% respondentů, se ženou v domácnosti vychází dobře 80,3% dětí. Rozložení vybíraných odpovědí se však v závislosti na tom, zda se jedná o matku (ženu) či otce (muže), neliší. Zajímavé výsledky přináší odpověď „poměrně dobře“, již respondent, může již deklarovat určitý problém, který v rodině pociťuje. Ukázalo se, že respondenti uvádějící tuto odpověď mají relativně větší sklon k delikventnímu chování než respondenti, kteří mají pocit, že vychází s rodiči „dobře“. Tato tendence pokračuje i v případech, kdy respondenti uvádí, že s rodiči „nevychází moc dobře“ či „vůbec s nimi nevychází“, ačkoliv tyto dvě kategorie byly respondenty voleny velmi zřídka – u mužů v domácnosti tyto odpovědi volilo celkem 5,4% respondentů, u žen v domácnosti 2,7%. Je tedy nasnadě, že výsledky analýzy této otázky tak, jak jsou zaznamenány v níže uvedeném grafu, svědčí o důležitosti urovnaných rodinných vztahů pro nedelikventní vývoj dítěte.

Graf 2: Vliv vztahů s rodiči na delikventní chování dítěte

3.2.3 Čas, který tráví rodiče s dětmi

Do dotazníku byla umístěna i otázka na trávení času rodičů s dětmi. V první otázce, která se vztahovala k tomuto tématu, byly taxativně vymezeny činnosti, které děti mohou s rodiči podnikat (návštěvy kina, procházky nebo výlety, návštěvy příbuzných, sportovních akcí apod.), a respondenti měli možnost vybrat, jak často se jim s rodiči věnují. V následující tabulce lze vysledovat, že alespoň jednou týdně se vybraným aktivitám s rodiči věnuje téměř polovina dětí (47,5 %), alespoň jednou měsíčně podniká dané společné akce již 72,8 % rodin. Další analýzou však bylo zjištěno, že takto specificky trávený volný čas nemá vliv na delikventní chování respondentů. Autorka se nedomnívá, že trávením volného času se svými dětmi rodiče nesnižují riziko jejich tendenci k delikventnímu chování. Problém může spočívat spíše ve formulaci otázky, která nezohledňuje, jakou pozornost rodiče věnují dítěti a jeho volnému času vůbec, nýbrž se zaměřuje na specificky definované aktivity, kterým nemusí být v každé rodině ze strany rodičů přikládána důležitost, byť se dítěti jinak věnují.

Tabulka 2: Volný čas trávený rodiči s dětmi

	Počet		Kumulativní
	respondentů	Relativní četnost	četnost
Častěji než jednou týdně	311	13,7%	13,7%
Asi jednou týdně	768	33,8%	47,5%
Asi jednou měsíčně	575	25,3%	72,8%
Několikrát do roka	434	19,1%	91,9%
Asi jednou ročně	65	2,9%	94,8%
Téměř nikdy	119	5,2%	100,0%
Celkem	2273*	99,6%	

* počet respondentů snížen o ty, kteří na otázku neodpověděli, nebo jejich odpověď byla neplatná

Indikátorem pozornosti, kterou rodiče svému dítěti věnují, mohou být mnohem spíše večery trávené s dítětem v domácím prostředí, bez nutnosti vyplnění tohoto času specifickou činností. Toto se potvrzuje v další otázce, která se dotazuje na frekvenci společných večeří dětí alespoň s jedním z rodičů. Ukazuje se, že pokud děti večeří s rodiči denně, mají nejméně tendenci k delikventnímu chování (86% nedelikventních dětí). Již méně výrazný, ale přesto pozitivní vliv mají společné večeře konané více než dvakrát týdně. V případech, kdy rodiče s dětmi večeří dvakrát či jednou týdně (předpokládáme víkendy) či vůbec, nalézáme nejvíce dětí s delikventní zkušeností. Z tohoto, stejně jako z výsledků předchozí otázky, by se dalo usuzovat, že významnou prevencí delikventního chování dítěte je každodenní sociální kontrola ze strany rodičů.

Tabulka 3: Vliv společných rodinných večeří na delikventní chování dítěte

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		Celkem %
		ne	ano	
Večeře s rodinou	denně	86,1%	13,9%	100,0%
	vícekrát	83,4%	16,6%	100,0%
	jednou dvakrát	76,9%	23,1%	100,0%
	nikdy	78,1%	21,9%	100,0%
Celkem		82,4%	17,6%	100,0%

Také byl sledován vliv rodinných večeří na problémové chování dítěte. Na rozdíl od delikventního chování se jedná o méně závažné přestupky dětí jako záškoláctví, požívání alkoholu či měkkých drog. V analýzách je považováno za problémové takové chování, kdy se dítě výše jmenovaných přestupků dopustilo alespoň dvakrát za poslední období. Vzhledem k problémovému chování je patrný určitý vliv denní pravidelnosti. Zde je problémových necelých 5% dětí z těch co večeří s rodiči denně. U dětí kde rodiče nedělají společné večeře nikdy se tato část již zvyšuje na 10,1%.

3.2.4 Informovanost rodičů o tom, s kým se stýká jejich dítě

Významným faktorem vlivu na delikventní chování dítěte se ukázala být informovanost rodičů (či dospělých, se kterými dítě žije) o tom, s kým se stýká jejich dítě, když není doma. Podle výpovědí samotných dětí více než polovina rodičů není o společnosti svého dítěte pravidelně informována (57,7% rodičů). Rodiče vědí o svých potomcích vždy jen ve 42% případech.

Následující tabulka ukazuje, že sklon k delikventnímu chování mají více právě ti žáci, jejichž rodiče nevědí, s kým dítě tráví volný čas. Z dětí, jejichž rodiče vždy vědí, s kým se stýkají, když nejsou doma, je delikventních necelých 10%. Oproti tomu již ve skupině dětí, jejichž rodiče jsou o této skutečnosti informováni pouze někdy, zaznamenáváme výrazný nárůst delikvence na 21% dotázaných. Tento počet se dle očekávání zvyšuje i u dětí, jejichž rodiče

nevědí, s kým se děti stýkají. V této skupině je to již 41% delikventních dětí. Povědomí o kamarádech dítěte a tedy i možnost je usměrňovat, se ukazuje jako velká výhoda rodiče pro prevenci delikventní kariéry dítěte.

Tabulka 4: Vliv informovanosti rodičů o tom, s kým se stýká jejich dítě, na delikventní chování

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		
		ne	ano	Celkem
Informovanost	zřídka/nikdy	102	71	173
		59,0%	41,0%	100,0%
	někdy	838	226	1064
		78,8%	21,2%	100,0%
	vždy	842	87	929
		90,6%	9,4%	100,0%
Celkem		1782	384	2166*
		82,3%	17,7%	100,0%

* počet respondentů snížen o ty, kteří na otázku neodpověděli, nebo jejich odpověď byla neplatná

Určení doby návratu domů

Rodičovskou kontrolou se zabývala i otázka na to, zda rodiče určují svým dětem čas, kdy se mají vrátit domů, když jdou večer ven. V této otázce celých 19 % dětí uvedlo, že ven večer nechodí vůbec. Ukázalo se, že tyto děti mají menší tendenci k delikventnímu chování než jejich vrstevníci, kteří večer ven chodí. Jak je vidět z tabulky č. 6, z dětí, které chodí večer ven, celých 88 % deklaruje, že má od rodičů určený čas k návratu.

Tabulka 5: Určení času k návratu

		Počet	Relativní četnost
Má určený čas návratu	ano	1622	88,4%
	ne	212	11,6%
	Celkem	1835*	100,0%

* počet respondentů snížen o ty, kteří nechodí večer ven, na otázku neodpověděli, nebo jejich odpověď byla neplatná

Z další analýzy vyplynulo, že pokud rodiče neurčují svým dětem čas k návratu domů, je u nich pak nepatrně zvýšená tendence k delikvenci. Opět zde tedy vystupuje do popředí důležitost zájmu rodiče o dítě.

U dětí, kterým rodiče určují čas k návratu, jsme se dále zajímali o to, zda tento čas dodrží. Téměř 64 % dětí uvedlo, že uposlechnou vždy a vrátí se domů v rodiči určeném čase, dalších 34 % respondentů dodrží rodiči stanovený čas někdy. Pouhá 2 % respondentů uvedla, že stanovený čas dodržují jen zřídka nebo vůbec. V tomto případě byla prokázána silnější souvislost s delikventním chováním. Děti, které se řídí časem návratu, který jim rodiče stanoví, jsou poměrně méně delikventní (13,8 %) než děti, které se domů navrací ve stanoveném čase pouze někdy (28 %) nebo nikdy. Zajímavým námětem pro další analýzy by mohlo být zjistit směr této závislosti – tedy zda neposlušné děti tendují více k delikventnímu chování, nebo zda děti s delikventní zkušeností vzdorovitě odmítají uposlechnout své rodiče.

Tabulka 6: Vliv uposlechnutí učeného času k návratu na delikvenci dětí

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		
		ne	ano	Celkem
Uposlechnutí	zřídka/nikdy	54,8%	45,2%	100,0%
	někdy	72,0%	28,0%	100,0%
	vždy	86,2%	13,8%	100,0%
Celkem		80,8%	19,2%	100,0%

3.2.5 Těživé životní události

V rodině se mohou vyskytnout i situace, které nepatří k tradičním schématům rodinného života, avšak mohou být velice významnými faktory, které ovlivňují delikvenci mládeže.

Ve výzkumu byla zkonstruována baterie sestávající z osmi výroků popisujících tyto situace. Respondenti se měli vyjádřit, zda mají s uvedenou situací osobní zkušenost či ne. Ukázalo se, že nejčastěji zažily děti ve věku 12 – 15 let, situaci, kdy jim zemřel někdo, koho měly rády – 62,8 % respondentů. Dalo by se usuzovat, že u dětí v tomto věku se může jednat o zkušenost s úmrtím prarodičů, stejně jako o úmrtí domácího mazlíčka. Další analýzy prokázaly, že vliv této zkušenosti na delikventní kariéru dítěte není nikterak významný, zřejmě proto, že ačkoliv tato zkušenost může mít v danou chvíli pro dítě velký význam, nemusí se promítnout do jeho budoucího chování, vzhledem k věku je schopno ji snáze vstřebat. Dále každý třetí respondent byl nucen žít v prostředí, kdy některého z rodičů nebo někoho, kdo mu byl blízký, zasáhla dlouhá nebo závažná nemoc. Takto četné zastoupení dětí, které mají tuto zkušenost, se může jevit jako velmi překvapivé. Je ovšem nutné mít na zřeteli, že děti mohou vážnou nemoc svých blízkých hodnotit podle subjektivního pocitu závažnosti a tedy je problematické určit, nakolik se toto jejich hodnocení shoduje s objektivně uznávanými měřítky. Další z poměrně často frekventovaných událostí je rozvod nebo odluka rodičů. Tuto událost prožilo 24,3 % dětí. S opakujícími se vážnými hádkami nebo fyzickými střety mezi

vlastními či nevlastními rodiči se setkala 9,9 % respondentů, což je v kontextu velikosti našeho souboru poměrně významné zastoupení.

Zajímavým číslem může být i dlouhodobá nebo těžká nemoc dítěte samotného, která se vyskytla ve 12 % případů. (Zde je možné sledovat určitou souvislost s zážitkem dítěte se smrtí někoho blízkého a tím, že samo bylo někdy těžce nemocné. Těžký zážitek může být indikátorem nejenom delikvence, ale pokud je zvnitřněný může být impulsem k rozvinutí nemoci.)

Tabulka 7: Frekvence výskytu tíživých životních událostí u dětí

Tíživá životní událost	Zažil	Nezažil
Zemřel někdo jiný, koho jsi měl/a rád/a	62,8%	37,2%
Dlouhá nebo závažná nemoc některého z rodičů* nebo někoho jiného, kdo ti je blízký	30,0%	70,0%
Rodiče se rozvedli nebo odloučili*	24,3%	75,7%
Sám/sama jsi byl/a dlouze nebo těžce nemocen/á	12,0%	88,0%
Opakující se vážné hádky nebo fyzické střety mezi rodiči*	9,9%	90,1%
Problémy některého z rodičů s alkoholem nebo drogami*	5,3%	94,7%
Úmrtí některého z rodičů*	4,4%	95,6%
Zemřel některý ze sourozenců	2,0%	98,0%

* včetně nevlastních nebo adoptivních rodičů

V dalších analýzách je zkoumán vliv těchto pro dítě zvláště tíživých životních situací na jeho potencionální sklon k delikvenci. Jako nejvýznamnější pro delikventní chování dětí se v našich analýzách ukázaly situace rozvodu rodičů a opakující se vážné hádky nebo fyzické střety mezi rodiči. V obou případech můžeme konstatovat, že ve skupinách dětí, které zažily tyto tíživé životní situace, existuje větší sklon k delikventnímu chování než ve skupinách dětí, které žijí bez této zkušenosti. Oproti původním předpokladům je však třeba konstatovat, že tato závislost je slabší než dříve uvedené, nikoliv však zanedbatelná.

Uvedená zjištění dokládají následující tabulky.

Tabulka 8: Vliv zkušenosti s rozvodem s rodičů na delikvenci mládeže

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		
		ne	ano	Celkem
Rozvod rodičů	ne	84,0%	16,0%	100,0%
	ano	77,9%	22,1%	100,0%
Celkem		82,5%	17,5%	100,0%

Tabulka 9: Vliv opakujících se vážných hádek a fyzických střetů mezi rodiči na delikvenci mládeže

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		
		ne	ano	Celkem
Hádky, násilí rodiče	ne	83,2%	16,8%	100,0%
	ano	76,6%	23,4%	100,0%
Celkem		82,6%	17,4%	100,0%

Dalším faktorem, který může mít vliv na chování dítěte, je situace, kdy jeden či oba rodiče mají problémy s alkoholem nebo drogami. Z celkového souboru má tuto zkušenost 5,3 % dětí, tedy 199 respondentů. Oproti původním očekáváním se ukázalo, že tento vztah je slabý, nicméně statisticky signifikantní. Negativní vliv zkušenosti dětí se závislostí rodičů na návykových látkách tedy nelze popřít. Tato zkušenost rozhodně patří do problémové kategorie a může mít vliv na delikventní chování mladistvých.

V souvislosti s problémy, které mohou do rodiny přinášet tíživé životní situace, byl kromě jejich vlivu na delikventní chování také analyzován vliv, jaký mohou mít na problémové chování dětí. Ukázalo se, že problémové chování dětí je opět slabě ovlivňováno jejich zkušeností s rozvodem rodičů nebo častými hádkami a fyzickými střety mezi nimi (viz tabulka č.10 a 11).

Tabulka 10: Vliv rozvodu či odluky rodičů na problémové chování

		Alespoň 2 rizikové faktory		
		ne	ano	Celkem
Rozvod rodičů	ne	94,3%	5,7%	100,0%
	ano	90,8%	9,2%	100,0%
Celkem		93,5%	6,5%	100,0%

Tabulka 11: Vliv hádek/násilí mezi rodiči na problémové chování

		Alespoň 2 rizikové faktory		
		ne	ano	Celkem
Hádky a násilí mezi rodiči	ne	94,1%	5,9%	100,0%
	ano	88,7%	11,3%	100,0%
Celkem		93,5%	6,5%	100,0%

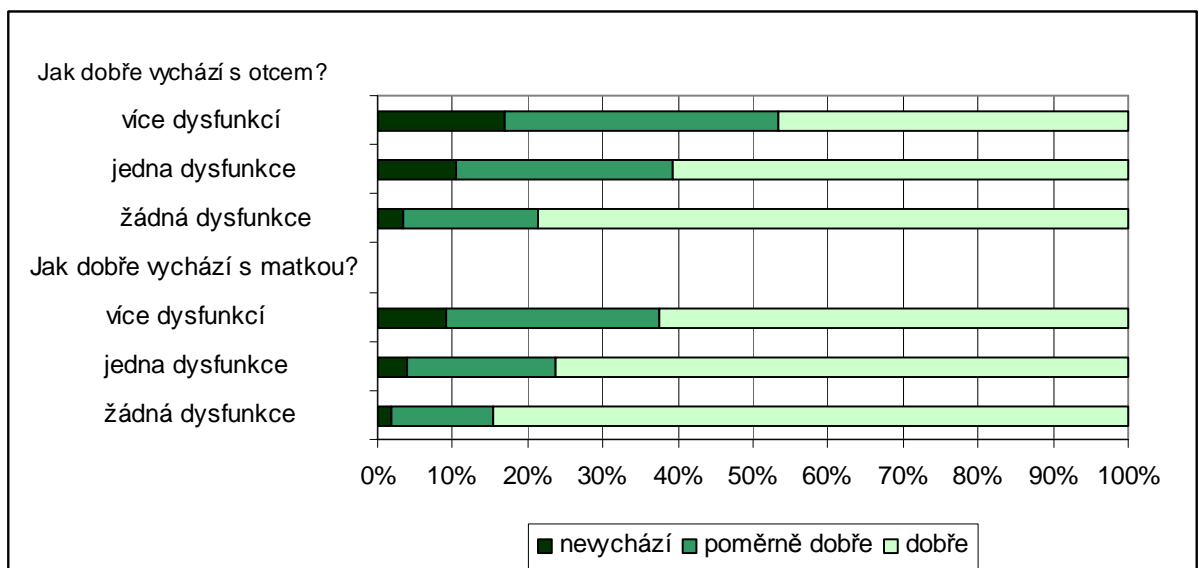
Pro následující analýzu byly z baterie otázek o tíživých životních událostech vybrány tři faktory indikující dysfunkci rodičů a byly vytvořeny souhrnné faktory, které tedy zahrnovaly rozvod nebo odluku rodičů, opakující se hádky a problémy rodičů s alkoholem či drogami. 30,9% respondentů zažilo alespoň jednu z těchto situací. Tento indikátor pak potvrdil určitou souvislost těchto zážitků na delikventní chování dětí. Z níže uvedené tabulky vyplývá, že s rostoucím počtem tíživých událostí se kterými je dítě konfrontováno, mírně stoupá i procento respondentů, kteří tendují k delikventnímu chování.

Tabulka 12: Vliv selhání rodičů na delikventní kariéru dítěte

	Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		Celkem
	ne	ano	
Žádná rodičovská dysfunkce	84,5%	15,5%	100,0%
Jedna rodičovská dysfunkce	78,6%	21,4%	100,0%
Dvě/tři rodičovské dysfunkce	75,2%	24,8%	100,0%
Celkem	82,4%	17,6%	100,0%

V souvislosti s rodičovským selháním se nabízela i analýza vlivu těchto zážitků na to, jak dítě se svými rodiči či opatrovníky vychází. Vztahy s rodiči či opatrovníky, jak bylo uvedeno na začátku analýzy, jsou důležité pro nedelikventní či delikventní kariéru. Domnívám se, že funkčnost rodiny je předpokladem těchto „dobrých“ vztahů. V souvislosti s vlivem dysfunkce rodiny na urovnanost vztahů mezi dítětem a rodiči se ukázala poměrně významnější souvislost. (CC = 23.4% u vlivu na to jak dítě vychází s otcem, CC = 17% u vlivu na vycházení s matkou) Jak vyplývá z následujících grafů, děti, které zažily typy těchto problémů v rodině, hodnotí svůj vztah s rodiči negativněji, než děti, které tuto zkušenost nemají. Z dětí které nemají žádnou zkušenost z těchto vybraných tíživých situací, nevychází s matkou 1,7% (s otcem 3,5%), v rodinách kde jsou ale svědky dvou či všech těchto dysfunkcí nevychází se svou matkou již 9% (s otcem 16,8%). Obecně děti vycházejí lépe s matkou a to se také promítá do jejich vztahu a zřejmě míry tolerance s jakou na selhání pohlížejí.

Graf 3: Vliv rodičovského selhání na vztahy v rodině

3.2.6 Důležitost názoru rodičů a jejich hodnocení

V otázce na důležitost názoru rodičů pro chování nebo rozhodování dítěte, bylo zjištěno, že pro 67,7 % dětí je názor rodičů důležitý (pro analýzu sloučeny možnosti v rozpětí mimořádně důležitý, důležitý, spíše důležitý), pro dalších 23,4% je názor důležitý pouze někdy a nedůležitý je pro pouhých 6,3% respondentů. (Opět sloučeny kategorie spíše nedůležitý, nedůležitý, úplně nedůležitý.) Tento indikátor se navíc projevil jako velmi významný pro delikventní sklony dítěte. Děti, které považují názory svých rodičů za nedůležité, mají více tendenci k delikventním činům, než děti, pro něž je důležité, co si jejich rodiče myslí.

Tabulka 13: Vliv důležitosti názoru rodičů na delikventní chování

			Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		
			ne	ano	Celkem
Názory rodičů	důležité	počet	1279	216	1495
		řádková %	85,6%	14,4%	100,0%
	jak kdy	počet	393	118	511
		řádková %	76,9%	23,1%	100,0%
	nedůležité	počet	93	42	135
		řádková %	68,9%	31,1%	100,0%
Celkem		počet	1765	376	2141
		řádková %	82,4%	17,6%	100,0%

Vliv názoru rodičů na chování či rozhodování dítěte se projevil i v souvislosti s problémovým chováním respondentů, ačkoliv o něco méně významně. Z dětí, pro které je názor rodičů důležitý, je problémových 5,1%. Z těch, pro které je tento názor důležitý jen někdy, se toto procento zvyšuje na 9% a u té části, kde není důležitý, je problémových již 13,%.

Vedle důležitosti názoru rodičů pro chování a rozhodování dítěte byl také zkoumán samotný zájem o to, co si rodiče myslí o dítěti samém, tedy otázka důležitosti hodnocení

rodičů pro dítě. Z celkového počtu platných odpovědí bylo pro 73,7% dětí důležité, co si rodiče myslí a jak je hodnotí. Pro 19,5% bylo toto hodnocení důležité jen někdy a za nedůležité ho považovalo 5,3% respondentů. Dále se pak potvrdila i určitá korelace důležitosti tohoto hodnocení na delikventní chování dětí. Z následující tabulky je opět patrná zvýšená inklinace k delikventnímu chování u té části respondentů, kteří hodnocení rodičů přikládají význam pouze někdy nebo je pro ně nedůležité.

Tabulka 14: Vliv důležitosti hodnocení rodičů na delikventní chování

			Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		
			ne	ano	Celkem
Hodnocení rodičů	důležité	počet	1386	241	1627
		řádková %	85,2%	14,8%	100,0%
	jak kdy	počet	324	106	430
		řádková %	76,9%	23,1%	100,0%
	nedůležité	počet	74	37	111
		řádková %	66,7%	33,3%	100,0%
Celkem	počet	1784	384	2168	
	řádková %	82,3%	17,7%	100,0%	

Obdobně byl sledován vliv na problémové chování dětí a potvrzena tendence k větší míře problémovosti u těch, kteří nepovažují hodnocení rodičů za důležité či je pro ně důležité pouze někdy.

Výsledky analýzy důležitosti názoru rodičů a jejich hodnocení, které dítě z této strany pociťuje, vyplývá z celkové koncepce teorie sociální kontroly, ve které je důležitým faktorem rodinná péče, která je dítěti projevována. Proto jestliže je dítě zanedbáváno, není mu projevována dostatečná láska, má i menší tendenci přikládat názorům svých rodičů význam a není pro něj tak důležité, co si rodiče myslí. Nebo naopak je tento názor či hodnocení důležitý, ale respondent se snaží svým chováním tento zájem skrýt a na svou osobu upozorňovat. Jestliže rodina neprojevuje o dítě dostatečný zájem, ani dítě pak zpravidla

nebere na mínění rodiny ohled. A tedy jak popisuje teorie sociální kontroly, má větší tendenci k delikventnímu chování. Je zajímavé, že delikventní chování se poměrně více zvyšuje od odpovědí neutrálních (zde kategorie „jak kdy“). Názor tedy nemusí být dítěti vždy úplně lhostejný, ale záleží na okolnostech konkrétního případu.

Možnost jak měřit sociální kontrolu ze strany rodičů nabízela také baterie otázek, která sledovala určitou hodnotovou orientaci samotných rodičů, jak ji posuzují ze své perspektivy jejich dětí. Otázka: „Jak se na následující věci dívají tvoji rodiče?“ nabízela šest různých variant a respondenti mohly odpovídat na pětibodové škále od - rozhodně souhlasím - jak kdy - rozhodně nesouhlasím. Na otázku: „Rodiče ode mne očekávají, že budu pilný/á, protože jen tak se dá něčeho dosáhnout.“ a „Pro rodiče je důležité, abych dobře prospíval.“ odpověděla velká většina (>90%) souhlasně, tedy tyto otázky nediferencovaly dostatečně pro další využití k analýze. Naopak otázky, zaměřené na konformitu a dodržování pravidel, se projeví jako významný ukazatel v souvislosti s delikventním chováním potomků. (Otázky: „Pro mé rodiče je velmi podstatné abych pouštěl/a starší v autobuse sednout.“, „Mé rodiče by vyděsilo, kdyby se doslechli, že jsem v obchodě něco ukradl/a.“, „Rodiče považují za správné, když se násilím prosazuji ve střetu s druhými.“) Dalo by se usuzovat, že děti, které si jasně uvědomují, že jejich rodiče vyžadují dodržování norem a správného chování, prošli dostatečnou socializací, převzaly hodnoty a postoje od svých rodičů. Tedy, jak je patrné z následujících tabulek, tam kde rodiče jasně očekávají konformitu a dodržování norem, mají i potomci menší tendenci k delikventnímu chování. V některých případech se setkáváme s neutrální odpovědí, děti tedy zřejmě nevědí nebo si nejsou jisti v názorech svých rodičů a poměr delikventních se tak zvyšuje. Autorka se domnívá, že se zde opět potvrzuje teorie sociální kontroly a tato tendence vypovídá o důležitosti komunikace a času strávenému s dětmi, kdy dochází k přenosu postojů a hodnotových orientací.

Tabulka 15: Mé rodiče by vyděsilo, kdyby se doslechli, že jsem v obchodě něco ukradl/a:

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		Celkem
		ne	ano	
Souhlasím	počet	1528	311	1839
	řádková %	83,1%	16,9%	100,0%
Tak na půl	počet	102	40	142
	řádková %	71,8%	28,2%	100,0%
Nesouhlasím	počet	128	28	156
	řádková %	82,1%	17,9%	100,0%
Celkem	počet	1758	379	2137
		82,3%	17,7%	100,0%

Tabulka 16: Rodiče považují za správné, když se násilím prosazují ve střetu s druhými:

		Alespoň 2 delikventní činy za poslední období		celkem
		ne	ano	
Souhlasím	počet	109	39	148
	řádková %	73,6%	26,4%	100,0%
Tak na půl	počet	111	44	155
	řádková %	71,6%	28,4%	100,0%
Nesouhlasím	počet	1535	293	1828
	řádková %	84,0%	16,0%	100,0%
Celkem	počet	1755	376	2131
		82,4%	17,6%	100,0%

4. Závěr

Cílem této práce bylo představit základní teoretické koncepce zabývající se vysvětlením vlivu rodinného prostředí na delikvenci mládeže a doplnit je o nové a aktuální výsledky analýz z této oblasti. Dále také shrnout základní poznatky v oblasti intervence a prevence delikvence mládeže a možnosti zapojení rodiny do řešení této problematiky. Výsledky dílčí analýzy výzkumu ISRD 2 zaměřené na rodinu, potvrdily, že nejvýznamnějším faktorem, který ovlivňuje delikvenci mládeže v této oblasti, je zájem rodičů o dítě a s tím spojená pravidelná kontrola. Velmi významnou roli hrají také urovnané vztahy mezi dítětem a jeho rodiči. V obou těchto případech se jedná o faktory, které jsou projevem interakce mezi rodiči a dítětem.

Slabší, přesto nezanedbatelný vliv na delikventní chování dětí byl prokázán u faktorů indukujících jistou míru dysfunkce rodiny – rozvod rodičů, hádky a fyzické střety mezi rodiči a užívání návykových látek.

Analýza také potvrdila, že vztahy s rodiči jsou ovlivňovány klimatem v rodině. Tyto vztahy jsou hodnoceny negativněji s výskytem většího počtu rodinných dysfunkcí. Zajímavým závěrem je skutečnost, že děti obecně více tolerují selhání matky než otce.

Autorita, názory a hodnotové orientace rodičů se také projeví jako významný činitel ovlivňující chování mladistvých. Respondenti, kteří jsou vedeni ke konformnímu chování a dodržování norem, mají poměrně menší tendenci k delikvenci. Zároveň je významná důležitost jasného přenosu názorů rodičů či opatrovníků. Výsledky potvrdily, že děti, které si nejsou jisti chováním svých rodičů v daných situacích, či zřejmě zažily více modelů rodičovského chování či reakce, mají také poměrně větší tendenci k delikvenci než ti respondenti, kteří se v rodině setkávají s konzistentní výchovou.

Seznam použité literatury a zdrojů:

BÁRTÍKOVÁ, Gabriela: Obecná charakteristika delikvence mládeže a její charakteristiky v České Republice, In Ministerstvo vnitra Informační servis Junioři bezpečně, citace 10. 3. 2009, z internetu: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/aktualit/sdeleni/2001/delikven.html>

DUNOVSKÝ, Jiří: Dítě a poruchy rodiny, 1. vydání, Avicenum 1986

GIDDENS, Anthony: Sociologie, 1. vydání, Praha, Argo 1999

GOTTFREDSON, Michael R. – HIRSCHI, Travis: A General Theory of Crime, Stanford, Stanford University Press 1990

HIRSCHI, Travis: Causes and prevention of juvenile delinquency, In Sociological Inquiry Volume 47, 1977, pg. 322-341

HOLAS, Jakub – VČERKA, Kazimír: Základní rysy delikvence mladistvých v ČR, In Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2007, citace 18.3. 2009, z internetu: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2007/03/holas.pdf>

HULMÁKOVÁ, Jana: Sankční politika uplatňována vůči mládeži na území ČR a ZSM, In Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha 2007

JANDOUREK, Jan: Sociologický slovník, 1. vydání, Praha, nakladatelství Portál 2001

KOMENDA, Antonín: Sociální deviace; Historická východiska a základní teoretické přístupy, 1. vydání, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 1999

KUCHTA, Josef – VÁLKOVÁ, Helena a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, Praha, nakladatelství C. H. Beck 2005

MAREŠOVÁ, Alena: Příčiny a podmínky kriminality mládeže, In Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha 2007

STEKETEE, Maajone – MOLL, Marit – KAPARDIS, Andreas (eds.): Juvenile delinquency in six new EU member states, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut 2008

MATOUŠEK, Oldřich – KROFTOVÁ, Andrea: Mládež a delikvence, 2. vydání, Praha, Nakladatelství Portál, s.r.o. 2003

MOŽNÝ, Ivo: Sociologie rodiny, 1. vydání, Praha, SLON 1999

MUNKOVÁ, Gabriela: Sociální deviace, 1. vydání, Praha, Nakladatelství Karolinum 2001

PODANÁ, Zuzana – BURIÁNEK, Jiří: Česká mládež v perspektivě delikvence (Výsledky mezinárodního výzkumu ISRD – 2), Praha, FFUK 2007

PODANÁ, Zuzana: Delikvence mládeže a rodinné zázemí, In Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha 2007

VODÁKOVÁ, Alena a kol.: Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny, 2. vydání, Praha, SLON 1997

VRASPÍR, Miloš: Sborník přednášek z 1. celosvětového semináře v rámci cyklu Hledáme lék na dětskou kriminalitu, 1. vydání, Brno, Sdružení přátel Jaroslava Foglara 1993

Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2007, Ministerstvo vnitra České republiky: citace 10. 3. 2009 z internetu: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2008/verejnyporadek/zprava08.pdf>

Přílohy:

Vybraná část dotazníku ISRD 2, která byla použita pro analýzy v této práci¹²:

UNIVERSITAS

Filozofická fakulta UK
v Praze

Mezinárodní výzkum ISRD-2
2006

DOTAZNÍK ISRD 2

Tento dotazník se týká tebe i tvých kamarádů. Rádi bychom věděli více o vašem životě, o škole, o způsobech, jak trávíte volný čas i o problémech, s nimiž se setkáváte. Otázky se zaměřují na tvé osobní zkušenosti a názory, je na tobě se rozhodnout, zda na ně odpovíš.

Dotazník je samozřejmě zcela anonymní: neuvádí tvoje jméno a odpovědi nebudou poskytnuty ani učitelům, ani rodičům. Údaje budou vyhodnoceny hromadně na Univerzitě Karlově a použity k mezinárodnímu srovnání řady zemí. Proto se v dotazníku objevují i některé otázky u nás ne zcela obvyklé.

Pokud něčemu nebudeš rozumět, ptej se prosím tazatele, který dotazníky přinesl a který je také vybere. O otázkách nemusíš dlouho přemýšlet, zajímá nás bezprostřední reakce nebo názor. Odpovědi označ zakřížkováním příslušného kolečka.

Děkujeme za pomoc a za spolupráci.

Tazatel:

Dotazník:

* * * * * *

¹² Celé znění dostupné například v publikaci *Mládež v perspektivě delikvence*. (Podaná, Buriánek 2007)

ČÁST I – OTÁZKY NA ŽIVOTNÍ PODMÍNKY

1. Jsi muž, nebo žena?

- (1) Muž
(2) Žena

2. Kolik je ti let?

- (1) 12
(2) 13
(3) 14
(4) 15
(5) 16
(6) 17

3. Narodil/a ses v této zemi?

- 3.1 (1) Ano
(2) Ne, narodil/a → Pokud ↗
jsem se v: ne:

3.2 _____ Kolik let ti bylo, když ses sem _____ let
přistěhoval/a ?

4. Ve které zemi se narodila tvá matka?

- (1) V České republice
(2) Narodila se jinde, konkrétně v _____
(3) Narodila se v jiné zemi, ale nevím přesně kde
(4) Nevím

5. A kde se narodil tvůj otec?

- (1) V České republice
(2) Narodil se jinde, konkrétně v _____
(3) Narodil se v jiné zemi, ale nevím přesně kde
(4) Nevím

6. Žiješ společně se svou vlastní matkou a otcem?

- (1) Ano, žiji se svými vlastními rodiči
(2) Žiji vždy nějaký čas s mojí matkou a nějaký čas s mým otcem
(3) Žiji se svou matkou
(4) Žiji se svým otcem
(5) Žiji se svou matkou a s jejím partnerem/s mým nevlastním otcem
(6) Žiji se svým otcem a jeho partnerkou/s mojí nevlastní matkou
(7) Žiji s jinou rodinou (například s prarodiči, příbuznými,)

- (8) Žiji u pěstounské rodiny
- (9) Žiji s jinými lidmi, konkrétně s: _____

7. Jakým jazykem mluvíš obvykle s lidmi, se kterými žiješ?

- (1) Česky
- (2) Jazykem země mého původu
- (3) Jiným, konkrétně _____

8. Zacházel s tebou někdo špatně kvůli tvému náboženství, jazyku nebo barvě pleti?

- (1) Ne, nikdy
- (2) Jednou
- (3) Několikrát
- (4) Často

9. Má tvůj otec (nebo muž, se kterým žiješ) placené zaměstnání?

- (1) Má trvalé zaměstnání
- (2) Pracuje ve své vlastní firmě (podniká, samostatně výdělečně činný)
- (3) Příležitostně si vydělává
- (4) Rád by pracoval, ale nemůže najít práci
- (5) Je dlouhodobě nemocný nebo hendikepovaný
- (6) Je v důchodu
- (7) Ne, jiný důvod _____
- (8) Žádný muž v naší domácnosti není

10. Má tvoje matka (nebo žena, s níž žiješ) placené zaměstnání?

- (1) Má trvalé zaměstnání
- (2) Pracuje ve své vlastní firmě (podniká, samostatně výdělečně činná)
- (3) Příležitostně si vydělává
- (4) Ráda by pracovala, ale nemůže najít práci
- (5) Je dlouhodobě nemocná nebo hendikepovaná
- (6) Stará se o domácnost
- (7) Ne, jiný důvod _____
- (8) Žádná žena v naší domácnosti není

11. Máš doma v bytě vlastní pokoj?

- (1) Ano, mám
- (2) Ne, sdílím místnost s dalšími členy rodiny

12. Máš doma počítač, který smíš používat?

- (1) Ano
- (2) Ne

13. Vlastníš mobilní telefon?

- (1) Ano
(2) Ne

14. Vlastní tvá rodina automobil?

- (1) Ano
(2) Ne

[...]

RODINA

16. Jak dobře obvykle vycházíš s mužem, se kterým žiješ v domácnosti (otec, nevlastní otec...)?

- (1) Vycházím s ním dobře
(2) Vycházím s ním poměrně dobře
(3) Nevycházím s ním moc dobře
(4) Vůbec s ním nevycházím
(5) Žádný muž v naší domácnosti není

17. Jak dobře obvykle vycházíš se ženou, se kterou žiješ v domácnosti (matka, nevlastní matka...)?

- (1) Vycházím s ní dobře
(2) Vycházím s ní poměrně dobře
(3) Nevycházím s ní moc dobře
(4) Vůbec s ní nevycházím
(5) Matka ani jiná žena v domácnosti nežije

18. Jak často podnikáte ty a tví rodiče (nebo jiní dospělí, s nimiž žiješ) nějaké společné akce jako návštěvy kina, procházky nebo výlety, návštěvy příbuzných, sportovních akcí apod.?

- (1) Častěji než jednou týdně
(2) Asi jednou týdně
(3) Asi jednou měsíčně
(4) Několikrát do roka
(5) Asi jednou ročně
(6) Téměř nikdy

19. Kolikrát v průběhu týdne večeříte společně alespoň s jedním z rodičů (nebo z dospělých, se kterými žiješ)?

- (1) Nikdy
(2) Jednou
(3) Dvakrát
(4) Třikrát

- (5) Čtyřikrát
- (6) Pětkrát
- (7) Šestkrát
- (8) Denně

20. Vědí obvykle tví rodiče (nebo dospělí, se kterými žiješ), s kým se stýkáš, když nejsi doma?

- (1) Vždy
- (2) Někdy
- (3) Zřídka/nikdy
- (4) Nikam nechodím

21. Když jdeš večer ven, řeknou ti obvykle rodiče (nebo jiní dospělí), kdy máš být zpátky?

- (1) Nechodím večer ven
- (2) Ne
- (3) Ano

→

Když ano: ↗

21.1

Poslechněš je ?

- (1) Vždy
- (2) Někdy
- (3) Zřídka/nikdy

22. Zažil/a jsi některou z následujících těžkých událostí?

	Ne (1)	Ano (2)
22.1 Zemřel některý ze sourozenců	☐	☐
22.2 Úmrtí některého z rodičů*	☐	☐
22.3 Zemřel někdo jiný, koho jsi měl/a rád/a	☐	☐
20.4 Sám/sama jsi byl/a dlouze nebo těžce nemocen/á	☐	☐
22.5 Dlouhá nebo závažná nemoc některého z rodičů* nebo někoho jiného, kdo ti je blízký	☐	☐
22.6 Problémy některého z rodičů s alkoholem nebo drogami*	☐	☐
22.7 Opakující se vážné hádky nebo fyzické střety mezi rodiči*	☐	☐
22.8 Rodiče se rozvedli nebo odloučili*	☐	☐

* včetně nevlastních nebo adoptivních rodičů

[...]

68. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání tvých rodičů?

	Základní škola (1)	Vyučen/á (2)	Střední škola s maturitou (3)	Vysoká škola (4)	Nevím (5)
Vzdělání matky	☐	☐	☐	☐	☐
Vzdělání otce	☐	☐	☐	☐	☐

69. Jak je pro tebe důležité, co si o tobě myslí tví rodiče?

Mimořádně důležité (1)	Důležité (2)	Spíše důležité (3)	Jak kdy (4)	Spíše nedůležité (5)	Nedůležité (6)	Úplně nedůležité (7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

70. Jak je pro tebe důležité, co si o tobě myslí tví kamarádi ve třídě?

Mimořádně důležité (1)	Důležité (2)	Spíše důležité (3)	Jak kdy (4)	Spíše nedůležité (5)	Nedůležité (6)	Úplně nedůležité (7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

[...]

72. Jak se na následující věci dívají tví rodiče?

	Rozhodně souhlasím (1)	Spíše souhlasím (2)	Tak napůl (3)	Spíše nesouhlasím (4)	Rozhodně nesouhlasím (5)
72.1 Pro mé rodiče je důležité, když mohu nosit značkové oblečení, abych nevypadal/a hůř než ostatní.	☐	☐	☐	☐	☐
72.2 Pro mé rodiče je velmi podstatné, abych pouštěl/a starší v autobuse sednout.	☐	☐	☐	☐	☐
72.3 Pro rodiče je důležité, abych ve škole dobře prospíval/a.	☐	☐	☐	☐	☐
72.4 Rodiče ode mne očekávají, že budu pilný/á, protože jen tak se dá něčeho dosáhnout.	☐	☐	☐	☐	☐
72.5 Mé rodiče by vyděsilo, kdyby se doslechli, že jsem v obchodě něco ukradl/a.	☐	☐	☐	☐	☐
72.6 Rodiče považují za správné, když se násilím prosazuji ve střetu s druhými.	☐	☐	☐	☐	☐

73. Jak důležité jsou pro tebe, pro tvé chování nebo rozhodování názory tvých rodičů?

Mimořádně důležité (1)	Důležité (2)	Spíše důležité (3)	Jak kdy (4)	Spíše nedůležité (5)	Nedůležité (6)	Úplně nedůležité (7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐